

KS. JAN NIEWĘGŁOWSKI SDB
UKSW, Warszawa

ROZWÓJ TOWARZYSTWA SALEZJAŃSKIEGO W LATACH 1875-1888

W artykule tym zostanie przedstawiony rozwój Towarzystwa Salezjańskiego oraz pierwsze próby przeszczepiania metody wychowawczej ks. Jana Bosko¹ w czasie jego rektoratu jako Przełożonego Generalnego Towarzystwa Salezjańskiego. Na pierwszym miejscu zostaną omówione wyjazdy salezjanów na obszary misyjne, a następnie początki pracy wychowawczej i społecznej Towarzystwa Salezjańskiego we Włoszech, Francji, Hiszpanii i w innych krajach europejskich.

¹ Jan Bosko urodził się 15 sierpnia 1815 r. w Becchi, koło Turynu. Gdy miał dwa lata stracił ojca. Fakt ten wpłynął w sposób znaczący na sytuację ekonomiczną rodziny. Pomimo wielkich trudności zdołał ukończyć szkołę podstawową i średnią. Następnie wstąpił do wyższego seminarium duchownego w Chieri. Świecenia kapłańskie otrzymał 5 czerwca 1841 r. W latach 1841-1844 zamieszkał w Turynie, gdzie podjął studia z zakresu teologii pastoralnej. W tym czasie, poproszony przez dyrektora Konwiktu ks. Giuseppe Cafasso zajął się młodzieżą turyńską, która znajdowała się w trudnej sytuacji moralnej i ekonomicznej. W 1847 r. założył dla niej pierwsze dzieło Oratorium. Była to pewnego rodzaju świetlica środowiskowa, gdzie młodzież spędzała czas na godziwych rozrywkach. W celu niesienia większej i skuteczniejszej pomocy młodzieży ks. Jan Bosko rozpoczął organizowanie szkół ogólnokształcących, zawodowych, kolegiów i internatów. Po wieloletniej pracy z młodzieżą wypracował własną metodę wychowawczą, którą nazwał systemem prewencyjnym. Odwoływał się on do rozumu, religii i miłości. Elementami uzupełniającymi był klimat rodzinny i asystencja. W celu kontynuacji zapoczątkowanego przez niego dzieła założył Towarzystwo Salezjańskie (salezjanie). Ksiądz Bosko był również współzałożycielem zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki (salezjanki), które podjęły pracę z dziewczętami. Do swojej pracy wychowawczej włączył także osoby świeckie, tworząc Salezjańskich Pomocników Kościoła (SPK) oraz zapoczątkował ruch Byłych Wychowanków Salezjańskich (BWS). Zmarł 31 stycznia 1888 r. Został beatyfikowany w 1929 r., natomiast papież Pius XI kanonizował go 1 kwietnia 1934 r. Por. S. Wilk, *Jan Bosko*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. J. Duchniewski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997, t. VII, k. 760-762; J. Niewęgłowski, *Bosko Jan*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Żak, Warszawa 2003, t. I, s. 422-425; P. Braido, *L'esperienza pedagogica di Don Bosco*, LAS, Roma 1988, s. 131.

1. DZIAŁALNOŚĆ WYCHOWAWCZA NA MISJACH

Papież Grzegorz XVI (1831-1846) zapoczątkował wielki ruch misyjny, kontynuował go papież Pius IX (1846-1878), a wzmocnił Sobór Watykański I (1869-1870). Z tego względu w XIX wieku pojawiło się wiele dzieł i zgromadzeń misyjnych, które zaowocowały licznymi powołaniami misyjnymi².

Ksiądz Bosko, który wyrósł w takiej atmosferze, całe życie marzył o wyjeździe na misje³. Nosił się z takim zamiarem tuż po otrzymaniu święceń kapłańskich w 1841 r. Tym planom sprzeciwił się ks. Giuseppe Cafasso, jego kierownik duchowy i dobrodziej oratorium⁴. Myśl o misjach nie opuszczała ks. Bosko również po utworzeniu Towarzystwa Salezjańskiego. Natychmiast chciał wysłać kilku zakonników, ale początkowo nie pozwalały na to środki. W tym samym czasie napływały liczne prośby o przysłanie salezjanów. W 1874 r. poproszono ks. Bosko o przyjęcie parafii włoskiej w Buenos Aires i szkoły dla chłopców w San Nicolás de los Arroyos w Argentynie⁵. Prośbę wystosował konsul argentyński w Savonie, Giovanni Battista Gazzolo, który znał salezjanów z pracy wychowawczej w Ligurii. Prośbę poparł ordynariusz Buenos Aires, arcybiskup Aneiros. Rozmowy dotyczące szczegółów zakończono bardzo szybko dzięki proboszczowi z San Nicolas, Pietrowi Ceccarellemu, który był zaufanym człowiekiem ks. Bosko, i konsula Gazzola⁶. Zaproszenie zostało przyjęte.

Ksiądz Bosko ogłosił radosną wieść o pierwszej wyprawie misyjnej 29 stycznia 1875 r., w uroczystość patronalną św. Franciszka Salezego⁷. Kilka dni później, 5 lutego, wystosował specjalny okólnik do wszystkich salezjanów, a w nim za-

² Por. P. Braidò, *Don Bosco prete dei giovani nel secolo delle libertà*, LAS, Roma 2003, t. 2, s. 136; J.E. Vecchi, *Prefazione*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco. Saggi di storiografia*, red. F. Motto, LAS, Roma 1996, s. 7; M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, LAS, Roma 2000, s. 233.

³ Por. *Memorie Biografiche di San Giovanni Bosco*, San Benigno-Canavese-Torino 1898-1948, t. I, s. 328. Ulubioną lekturą ks. J. Bosko od 1848 r. były „Roczniki Rozkrzewiania Wiary”. Por. S. Kosiński, *Dzieła salezjańskie w życiu księdza Bosko*, Seminare. Poszukiwania Naukowo-Pastoralne 9(1987-1988), s. 30.

⁴ Ksiądz Giuseppe Cafasso (1811-1860). Kapłan przynależący do diecezji turyńskiej. Swoje życie poświęcił formacji młodych księży, ludziom biednym oraz więźniom. Por. *Sussidi, dizionario*, Dicastero per la Formazione, Roma 1988, s. 246; P. Stella, *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica*, LAS, Roma 1979, t. 1, s. 100.

⁵ W latach 1857-1875 do Argentyny wyemigrowało ponad dwieście tysięcy Włochów. W Buenos Aires mieszkało około trzydzieści tysięcy osób pochodzenia włoskiego. Por. G. Rosoli, *Impegno missionario e assistenza religiosa agli emigranti nella visione e nell'opera di don Bosco e dei Salesiani*, w: *Don Bosco nella storia della cultura popolare*, red. F. Traniello, Società Editrice Internazionale, Torino 1987, s. 289.

⁶ Por. S. Kosiński, *Dzieła salezjańskie w życiu księdza Bosko*, s. 31.

⁷ Por. P. Braidò, *Don Bosco prete dei giovani nel secolo delle libertà*, t. 2, s. 129.

apelował o chętnych na wyjazd. Miał on nastąpić w październiku tego roku. Zgłosiło się wielu ochotników. Przed oratorium i Towarzystwem Salezjańskim otwierała się nowa perspektywa pracy wychowawczej⁸. Spośród salezjanów, którzy zgłosili się do pierwszej ekspedycji, ks. Bosko wybrał sześciu księży i czterech koadiutorów⁹. Na czele grupy stał Giovanni Cagliero (1838-1926), pogodny, inteligentny i kipiący aktywnością kapłan, zaufany wychowanek ks. Bosko. Na liście znajdował się także inny bardzo ceniony salezjanin, ks. Giuseppe Fagnano (1844-1916), były żołnierz Garibaldi. Towarzyszyło im czterech braci zakonnych, którzy byli z zawodu szewcami, stolarzami i nauczycielami muzyki¹⁰.

Pierwszą ekspedycję misyjną pożegnano uroczystie 14 listopada 1975 r. w Turynie. Po niej wyjeżdżały w regularnych odstępach czasu następne grupy misjonarzy. W ostatnich dniach listopada wyjechała druga ekipa misjonarzy, również do Argentyny. Inna udała się do Montevideo w Urugwaju. W następnych ekspedycjach uczestniczyły już siostry salezjanki. W latach 1875-1888 do Ameryki Południowej wyjechało stu pięćdziesięciu salezjanów i pięćdziesiąt salezjank¹¹.

W krajach, do których przybyli, salezjańscy misjonarze zostali przyjęci przez władze i miejscową ludność bardzo serdecznie. Szybko włączyli się w nurt pracy. Początkowo pomagali w duszpasterstwie ogólnym, pomni jednak na słowa ks. Bosko, że największą troską salezjanów winna być młodzież, przystąpili do organizacji szkół i oratoriów. Pierwszą szkołą „sztuk i zawodów” w Patagonii zorganizował ks. Giovanni Cagliero¹². Kształcono tam krawców, szewców, stolarzy i introligatorów. Natomiast w Urugwaju salezjanie rozpoczęli swoją działalność od prowadzenia parafii św. Róży z Limy. Po kilku miesiącach założono szkołę dedykowaną Piusowi IX, która po miesiącu funkcjonowania liczyła już około stu uczniów. Pełen oryginalnych pomysłów dyrektor szkoły, ks. Luigi Lasagna (1850-1895), zapoczątkował uprawę winnic i wyposażył szkołę w obserwatorium astronomiczne, które oddało wielkie zasługi miejscowemu społeczeństwu, uprzedzając o cyklonach i huraganach. Sława tej szkoły była tak wielka, że pomimo ustawy z 1885 r., zakazującej działalności zakonów w Urugwaju, władze rządowe pozostawiły szkołę w rękach salezjanów¹³.

⁸ Organizując strategię misyjną, ks. J. Bosko wzorował się na działalności biskupa Daniela Comboniego (1831-1881), założyciela Instytutu Misyjnego dla Ewangelizacji Afryki. Por. P. Stella, *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica*, t. 1, s. 174.

⁹ Koadiutor to świecki salezjanin. Składa śluby zakonne, lecz nie przyjmuje święceń kapłańskich i nie nosi stroju zakonnego.

¹⁰ Por. L. Frangi, *Le prime cinque spedizioni missionarie salesiane nell'Argentina e nell'Uruguay dal 1875 al 1881*, *Salesianum* 41(1979), s. 819.

¹¹ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 237.

¹² Por. S. Kosiński, *Dziela salezjańskie w życiu księdza Bosko*, s. 33.

¹³ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 240.

Po kilku latach pracy w Argentynie z ludnością pochodzenia włoskiego otworzyła się możliwość pracy misyjnej *par excellence*, wśród miejscowych Indian w Patagonii. Pracę misyjną utrudniały ciągłe walki pomiędzy kolonistami i Indianami, którzy skupili się wokół wodza imieniem Namuncurà z plemienia Araukanów. Po krwawej rewolcie w 1884 r. poproszono salezjanów o mediację między zwaśnionymi stronami, czego podjął się ks. Domenico Milanese (1843-1922). Wywalczył on godne stanowisko i urząd dla wodza Namuncury i dobre warunki życia dla pozostałych Indian. Rozpoczął się pokojowy proces chrystianizacji i cywilizacji miejscowej ludności. Salezjanie zbudowali kościół, dwie kaplice i dwie szkoły¹⁴. Syn wodza, Ceferino, został uczniem jednej z nich¹⁵. Watykan w uznaniu pracy salezjanów w Argentynie mianował ks. Giovanni Cagliero pierwszym biskupem salezjańskim, a wkrótce kardynałem¹⁶.

Wkrótce biskupem został ks. Giuseppe Fagnano (1844-1916), który organizował struktury kościelne i salezjańskie w Ziemi Ognistej. Centrum misji salezjańskiej stanowiło Punta Arenas, gdzie znajdował się węzeł komunikacyjny pomiędzy Ziemią Ognistą, Chile i wyspami zwanymi Malwinami (Falklandy). Głównym zadaniem salezjanów była obrona miejscowej ludności przed wojskiem, które dokonywało bestialskich rzezi na Indianach. Oprócz tego prowadzono budowy licznych kościołów i szkół. Miejscowa młodzież zdobywała w nich formację intelektualną, moralną i zawodową¹⁷.

Za życia ks. Bosko pierwsi salezjanie przybyli jeszcze do trzech innych krajów Ameryki Południowej: Brazylii (1883), Chile (1887) i Ekwadoru (1888)¹⁸. W 1875 r. złożył wizytę w Turynie biskup Rio de Janeiro, Lacerda. Przybył z prośbą do ks. Bosko, aby przysłał mu salezjanów do pracy z młodzieżą. Jego diecezja rzeczywiście potrzebowała pomocy: brakowało duchowieństwa, bardzo wiele było opuszczonej młodzieży, która pojawiła się na skutek ogłoszenia ustawy emancypacyjnej dzieci niewolników, istniała potrzeba misji wśród miejscowych plemion. Ksiądz Bosko polecił ks. Luigiemu Lasagni, pracującemu w Urugwaju, zbadać sytuację i teren. Ksiądz Lasagna odbył podróż w 1882 r. Kończąc ją, wyjeżdżał z postanowieniem utworzenia zakładu salezjańskiego na wzgórzach Niterói, któ-

¹⁴ Por. P. Stella, *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica*, t. I, s. 179.

¹⁵ Ceferino Namuncurà (1886-1905). Urodził się w Chimpay. Ksiądz Domenico Milanese ochrzcił go w 1888 r. Ukończył szkoły salezjańskie w Buenos Aires i w Wiedma. Następnie wysłano go do Turynu. Odznaczał się zdolnościami intelektualnymi, znany był również z pobożności. Nosił się z zamiarem realizowania powołania w Towarzystwie Salezjańskim. Zmarł przedwcześnie w Rzymie 11 maja 1905 r. Trwa jego proces kanonizacyjny. Obecnie jest Czcigodnym Sługą Bożym. Por. S. Szmidt, *Święci. Błogosławieni. Studzy Boży Rodziny Salezjańskiej*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2006, s. 194.

¹⁶ Sakrę biskupią ks. Giovanni Cagliero przyjął 7 grudnia 1884. Por. P. Braido, *Don Bosco prete dei giovani nel secolo delle libertà*, t. 2, s. 503.

¹⁷ Por. P. Stella, *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica*, t. 1, s. 180.

re okalały Rio de Janeiro. Podczas wizyty w San Paulo, gdzie mieszkali liczni Włosi, postanowił zorganizować parafię i szkołę. Myśl jego biegła również ku rozległym i tajemniczym przestrzeniom Mato Grosso, centralnej części Brazylii. W 1883 r. w Niterói otwarto zakład salezjański z warsztatami. Natomiast plany dotyczące San Paulo zostały zrealizowane w 1885 r. Kilkanaście lat później pierwsi salezjanie zaczęli pracę ewangelizacyjną i wychowawczą w Mato Grosso¹⁹.

Pierwszym salezjaninem na ziemi chilijskiej był ks. Domenico Milaneseo. Przybył tam w 1886 r. na prośbę wikariusza generalnego z Concepción, ks. Dominga Cruza, który już od wielu lat zabiegał o salezjanów. Po zawarciu odpowiedniej umowy, do Concepción udało się sześciu salezjanów. Rok później funkcjonowało tam już oratorium, szkoła i warsztaty rzemieślnicze dla miejscowej młodzieży²⁰.

Do Ekwadoru salezjanie przybyli na osobistą prośbę prezydenta kraju, który odwiedził księdza Bosko w Turynie w 1885 r. Z braku personelu prośbę odłożono na dwa lata. Ekspedycja misyjna z ks. Luigi Calcagno (1857-1899) na czele udała się do Ekwadoru 6 grudnia 1887 r. Na jej pożegnaniu był obecny ks. Bosko, bardzo już poważnie chory. Po przybyciu do Quito 28 stycznia 1888 r. misjonarze nadali natychmiast telegram do ks. Bosko. Po odczytaniu jego treści przez sekretarza, ks. Bosko tylko skinął głową. Było to trzy dni przed jego śmiercią²¹.

Za życia ks. Bosko salezjanie podjęli pracę w pięciu krajach Ameryki Południowej. Otrzymali dwa rozległe terytoria misyjne. W każdej sytuacji, w realiach bardziej lub mniej sprzyjających, starali się zajmować młodzieżą biedną i opuszczoną, zgodnie z poleceniami swego Założyciela.

2. ROZWÓJ DZIEŁ SALEZJAŃSKICH NA PÓŁWYSPIE WŁOSKIM

Wraz ze zjednoczeniem Włoch ekspansja dzieł salezjańskich zaczęła postępować w regularnym rytmie. W latach 1875-1888 (rok śmierci ks. Bosko) rocznie powstawały średnio dwie placówki na terenie Półwyspu.

Najwcześniej ks. Bosko powołał do istnienia domy w Ligurii. Powstały one w 1875 r. w Alassio, Varazze, Sampierderna i Valsalice. Rok później otwarto nową placówkę w Vallecrosia. Do tej miejscowości przybyli salezjanie na zaproszenie miejscowego biskupa celem przeciwstawienia się waldensom, bardzo aktywnym w tej okolicy. Salezjanie otworzyli oratorium, a później szkołę powszechną. W 1877 r. podjęli pracę w La Spezia²². Doświadczyli wielu przykrości i proble-

¹⁸ Por. S. Kosiński, *Dzieła salezjańskie w życiu księdza Bosko*, s. 33.

¹⁹ Por. P. Braidó, *Don Bosco prete dei giovani nel secolo delle libertà*, t. 2, s. 505.

²⁰ Por. A. Świda, *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*, Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 1984, s. 28.

²¹ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 214.

²² Por. S. Kosiński, *Dzieła salezjańskie w życiu księdza Bosko*, s. 14.

mów ze strony aktywnego tam środowiska antykościelnego. Miejscowa gazeta przywitała ich następującym tekstem: „Kruki przyleciały, ale mamy nadzieję, że nie znajdą niczego, by się nażreć”²³. Jednak dzięki życzliwości wielu osób salezianie z powodzeniem zdołali przyciągnąć młodzież do oratorium i szkoły.

W tym samym czasie salezianie zeszli w dół Półwyspu. Ksiądz Bosko, nie mogąc otworzyć domu w Rzymie, przyjął zaproszenie do dwóch podrzymskich miejscowości. W Ariccia Towarzystwo przyjęło kościół i małą szkołę, zaś w Albano niższe seminarium. Po dwóch latach pracy wycofano się z prowadzenia wymienionych dzieł. Salezianie padli ofiarą „plotek i oszczerstw kościelnych”, jak również niechęci miejscowej ludności do Piemontczyków²⁴. Natomiast w Piemontcie, w miejscowości Trinitá powstała duża szkoła, której dyrektorem został ks. Luigi Guanella²⁵. Szkoła skupiała stu dziesięciu chłopców z najbiedniejszej okolicy. Zorganizowano także kursy wieczorowe dla ponad dwustu młodych ludzi. Wspólnota prowadziła również licznie uczęszczane oratorium.

W latach 1878-1879 Towarzystwo Salezjańskie rozpoczęło działalność w Toskanii, Wenecji i na Sycylii, gdzie otwarto dom nowicjacki. W Lucca, na wielką prośbę biskupa, ale przy wielu głosach sprzeciwu, prowadzono oratorium niedzielne. Zamknięto je wkrótce ze względu na nieprzyjazną atmosferę i złe warunki materialne. W Este, w pobliżu Wenecji, dokąd zaprosił salezjanów miejscowy proboszcz, przerażony laicyzacją społeczeństwa, zorganizowali oni szkołę powszechną²⁶.

Najliczniejsze prośby o dzieła wychowawcze płynęły z Sycylii. Pierwszą placówką, gdzie osiedlili się salezianie, było Randazzo. W pomieszczeniach dawnego klasztoru zorganizowali oratorium niedzielne i szkołę średnią. W tym samym czasie ks. Bosko otrzymał starożytne opactwo w San Benigno Canavese. Otwarto tam nowicjat i warsztaty dla młodych rzemieślników. Dyrektorem domu i magistrem nowicjatu został ks. Giulio Barberis (1847-1927)²⁷.

Znajomość osoby ks. Bosko i skuteczność jego metody wychowawczej wpływały na dalszy rozwój Zgromadzenia. Potwierdzają to nowe otwierane domy i placówki szkolno-wychowawcze. W 1880 r. w Penango, niedaleko od Monferrato, zakupiono budynek, w którym zorganizowano internat dla uczniów z sąsiedniej

²³ E. Ceria, *Annali della Società Salesiana. Dalle origini alla morte di san Giovanni Bosco (1841-1888)*, SEI, Torino 1941-1951, t. I, s. 271.

²⁴ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 172.

²⁵ Ksiądz Luigi Guanella (1842-1915), założyciel Zgromadzenia Sług Miłości.

²⁶ Por. S. Kosiński, *Dzieła salezjańskie w życiu księdza Bosko*, s. 15.

²⁷ Por. F. Casella, *Il contesto storico-socio-pedagogico e l'educazione salesiana nel Mezzogiorno d'Italia tra richieste e attuazioni 1880-1922*, w: *L'educazione salesiana dal 1880 al 1922. Istanze ed attuazioni in diversi contesti*, red. J.G. González, G. Loparco, F. Motto, S. Zimniak, LAS, Roma 2007, t. I, s. 295.

szkoły w Borgo San Martino. Rok później salezjanów zaproszono do Florencji, aby zahamowali niezbyt przyjazną propagandę protestantów. Pierwszym dziełem było oratorium, do którego uczęszczało około dwustu chłopców. Drugim stało się niższe seminarium. Tego samego roku otwarto oratorium w Faenza i kolonię rolniczą szkoły średniej w Mogliano Veneto. Przyjście salezjanów gorąco popierał wikariusz kapituły diecezji Treviso, Giuseppe Sarto (1835-1914), późniejszy papież Pius X²⁸.

O intensywnej działalności ks. Bosko świadczą inne nowe miejsca pracy. W Katanii na Sycylii otwarto wielkie i aktywne oratorium. Wkrótce zorganizowano przy nim kursy wieczorowe z zakresu szkoły powszechnej dla ubogiej młodzieży. Na północy Włoch w Trydencie, należącym jeszcze do cesarstwa austro-węgierskiego, otwarto szkołę zawodową. Taką samą otworzono w Parmie, w dawnym klasztorze benedyktyńskim²⁹.

Za życia ks. Bosko powstały jeszcze dwa bardzo znaczące domy. Pierwszym był kościół św. Jana Ewangelisty w Turynie, który ks. Bosko budował w latach 1878-1882, a poświęcił go w hołdzie papieżowi Piusowi IX, którego uznawał za swojego wielkiego przyjaciela. Ku jego czci umieścił przy wejściu do kościoła jego statuę. Do kościoła przylegała placówka, która początkowo służyła jako internat dla uczącej się młodzieży. W późniejszym czasie zorganizowano tam ośrodek spóźnionych powołań („Synowie Maryi”). Wcześniej ośrodek ten znajdował się w Mathi. Jego dyrektorem został ks. Filip Rinaldi (1856-1931), trzeci następcą ks. Jana Bosko³⁰.

Drugim dziełem był dom w Rzymie. Zanim doszło do założenia pierwszej placówki w Wiecznym Mieście, ks. Bosko podjął wiele nieudanych prób, do których zalicza się dom poprawczy w Pigna Pia, kościół Świętego Całunu, kościół św. Kajusa na Kwirynale, kościół św. Jana della Pigna, Instytut Braci Szpitalnych i hospicjum św. Michała. Marzenie ks. Bosko spełniło się w 1880 r., kiedy papież Leon XIII (1810-1903) poprosił go o doprowadzenie do końca budowy jednego z kościołów rzymskich, pod wezwaniem Serca Jezusowego. Ksiądz Bosko podjął się wyzwania, które aż do chwili ukończenia dzieła w 1887 r. stanowiło dla niego i dla Zgromadzenia poważne obciążenie finansowe. Wykorzystano budowę bazyliki, wznosząc w jej sąsiedztwie gmach szkolny, który służy do czasów obecnych jako szkoła zawodowa. Szkoła rozpoczęła działalność w 1883 r. Pierwszym zawodem, jakiego uczono, było szewstwo. W 1885 r. uruchomiono warsztaty rze-

²⁸ Por. L. Caimi, *Gli oratori salesiani in Italia dal 1888 al 1921*, w: *L'opera salesiana dal 1880 al 1922*, red. F. Motto, LAS, Roma 2000, t. I, s. 204.

²⁹ Por. P. Zovatto, *I salesiani a Trieste tra sociale e politica*, w: *L'opera salesiana dal 1880 al 1922*, t. II, s. 65.

³⁰ Por. S. Kosiński, *Dzieła salezjańskie w życiu księdza Bosko*, s. 15.

mieślnicze z zakresu stolarstwa i krawiectwa. Wkrótce ruszyła poligrafia oraz introligatornia³¹.

3. SALEZJANIE WE FRANCJI (1875)

Równocześnie z ekspansją na terenie Włoch dzieła salezjańskie stawiały pierwsze kroki poza ich granicami. Pierwsze zaproszenie przyszło z Francji. W 1874 r. z Nicei wystosował je do ks. Jana Bosko adwokat Ernest Michel, przewodniczący Konferencji Świętego Wincentego á Paulo, a także miejscowy ordynariusz, biskup Pierre Sala. Nicea była miastem granicznym, które w 1860 r. znalazło się po stronie francuskiej. Ksiądz Bosko odwiedził je w grudniu 1874 r.³². W podróży towarzyszył mu ks. Giuseppe Ronchail (1850-1898), z pochodzenia Włoch, świetnie władający językiem francuskim. Ksiądz Bosko przyjął propozycję i warunki miasta. Po podpisaniu umowy, dnia 9 listopada 1875 r. wspólnota czterech salezjanów rozpoczęła pracę we Francji, prowadząc placówkę złożoną z oratorium i szkoły dla rzemieślników, która przyjęła nazwę „Patronage Saint-Pierre”³³. W latach 1876-1877 szkoła przysposabiała do trzech nowych zawodów: szewstwa, krawiectwa i stolarstwa. Jednocześnie przystąpiono do budowy kolejnych pomieszczeń, które zostały oddane do użytku w 1877 r. Rok później doszła nowa specjalizacja zawodowa kuźnia – ślusarstwo i otwarto szkołę średnią ogólnokształcącą³⁴.

Kolejnym miejscem pracy salezjanów we Francji była Marsylia, miasto z wielkim portem, położone na brzegu Morza Śródziemnego. Pierwsi salezjanie przybyli tam 1 lipca 1878 r. Byli to ks. Giuseppe Bologna (1847-1907) i koadiutor Luigi Nasi (1860-1907). Przyjęli oni kierownictwo dzieła prowadzonego do tej pory przez Braci Szkół Chrześcijańskich. Szybko powstała szkoła podstawowa i skromny internat. Otwarto również oratorium św. Leona, na cześć papieża Leona XIII, a ks. Bosko otaczał je osobistą troską³⁵.

W tym samym czasie powstały dwie placówki – w Cannes koło Nicei i w Chalonges, w diecezji Annecy. Działały one krótko. Zaproponowano ks. Bosko przejęcie sierocińca w Auteuil, na przedmieściach Paryża. Sprawa jednak nie doszła

³¹ Por. G. Rossi, *L'azione educativa dei Salesiani in Roma capitale: L'Opera del Sacro Cuore al Castro Pretorio tra Ottocento e Novecento*, w: *L'educazione salesiana dal 1880 al 1922*, s. 323; tenże, *L'istruzione professionale in Roma capitale. Le scuole professionali dei salesiani al Castro Pretorio (1883-1930)*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 88.

³² Por. F. Desramaut, *Don Bosco en son temps (1815-1888)*, SEI, Torino 1996, s. 941; A. Świada, *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*, s. 27.

³³ Por. Y. Le Carrères, *Don Bosco et les salésienes a Paris: de l'Oratoire Sain Pierre-Saint Paul au patronage Saint Pierre (1884-1945)*, w: *L'opera salesiana dal 1880 al 1922*, t. II, s. 239.

³⁴ Por. P. Braidó, *Don Bosco prete dei giovani nel secolo delle libertà*, t. 2, s. 133.

³⁵ Por. F. Desramaut, *Don Bosco en son temps*, s. 1118.

do skutku. Z powodzeniem natomiast zaczęto prowadzić placówki wychowawcze w La Navarre i w La Cran koło Tulonu. Dzieła te to kolonie rolnicze, które przygotowywały osieroconych chłopców do uprawiania ziemi³⁶.

W 1883 r. bogata dobrodziejka, pani Pastré, ofiarowała ks. Bosko wielką willę w Sainte-Marguerite w pobliżu Marsylii. W tym samym roku został tam otwarty pierwszy nowicjat francuski, który po dwóch latach przyjął szesnastu kandydatów do Zgromadzenia. Rok później salezianie przyjęli sierociniec Saint-Gabriel w Lille. Dla wychowanków stworzono bezzwłocznie warsztaty: krawców, szewców, stolarzy i introligatorów. Dzieło to było wspierane finansowo przez inną wielką dobrodziejkę ks. Bosko, Clare Louvet³⁷.

W 1883 r. ks. Bosko został zaproszony do Paryża, gdzie nawiązał liczne znajomości, kontakty i spotkał się z wieloma osobistościami³⁸. Przedstawiono mu wiele nowych propozycji pracy. Zgodził się na prowadzenie oratorium św. Piotra, założonego w dzielnicy Ménilmontant przez ks. Paula Pisaniego. Po podpisaniu umowy, rok później, pierwsi salezianie przybyli do Paryża. Na ich czele stał ks. Charles Bellamy (1852-1911). Był on kapłanem diecezjalnym, który wstąpił do Towarzystwa Salezjańskiego³⁹.

4. POCZĄTKI PRACY SALEZJANÓW W HISZPANII (1881)

Pierwsza prośba o utworzeniu dzieła salezjańskiego w Hiszpanii wpłynęła do ks. Jana Bosko w 1879 r. Była to inicjatywa markiza Diego de Casa Ulloa i arcybiskupa Sewilli, który znał pracę salezjanów z Lucchi⁴⁰. Markiz chciał w swoim rodzinnym mieście Utrerze otworzyć bezpłatną szkołę dla biednych dzieci. W 1881 r. ks. Bosko przysłał do Utrery ks. Giovanniego Cagliero i koadiutora Giuseppa Rossi (1835-1907), aby zbadali sytuację i przygotowali teren pod przy-

³⁶ Por. Y. Le Carrères, *Les colonies ou orphelinats Agricole tenus par les salésiens de Don Bosco en France de 1878 à 1914*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 144.

³⁷ Por. F. Desramaut, *Don Bosco en son temps*, s. 1176.

³⁸ Podczas pobytu w Paryżu ks. Bosko złożył w Hotelu Lambert wizytę Władysławowi Czartoryskiemu, który prosił ks. Jana Bosko o wysłanie salezjanów do „Polski”. Syn Władysława, książę August Czartoryski (1858-1893), zauroczony osobowością i sławą wychowawcy młodzieży, odwiedził go kilkakrotnie w Turynie, aby następnie poprosić ks. Bosko o przyjęcie Towarzystwa Salezjańskiego. Por. J. Ziółek, *Hotel Lambert – dom i centrum polityczne Adama Jerzego i Władysława Czartoryskich*, w: *Błogosławiony ksiądz August Czartoryski. Patron trudnego powołania*, red. S. Wilk, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 32.

³⁹ Por. P. Braidò, *Don Bosco prete dei giovani nel secolo delle libertà*, t. 2, s. 535.

⁴⁰ Sufragan Sewilli, biskup Marcelo Spínola, napisał pierwszą książkę w języku hiszpańskim na temat ks. J. Bosko. Jej tytuł brzmiał: *Don Bosco y su obra*. Ukazała się drukiem w 1884 r. w Barcelonie. Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 177.

szłą działalność salezjańską. Wspólnota salezjańska rozpoczęła pracę w 1881 r. Oprócz szkoły, podjęła się również prowadzenia miejscowej parafii⁴¹.

W tym samym czasie pojawiło się w prasie hiszpańskiej kilka pozytywnych artykułów o osobie ks. Bosko i pracy salezjanów w Utrerze. W konsekwencji, następną osobą, która zainteresowała się działalnością salezjanów, była bogata i pobożna wdowa z Barcelony, Dorotea de Chopitea de Serra⁴², która postanowiła uczynić coś dla ubogiej młodzieży. We wrześniu 1882 r. zwróciła się z oficjalną prośbą do ks. Bosko o przysłanie salezjanów do Barcelony. Celem przyspieszenia realizacji jej prośby, zwróciła się w tej sprawie nawet do samego papieża. W przygotowania włączyli się ks. Giovanni Cagliero i ks. Giovanni Branda (1842-1927), dyrektor z Utrery. Doña Chopitea kupiła w dzielnicy Sarria dość duży budynek, w którym przystąpiono do organizowania szkoły zawodowej. Jej pierwszym dyrektorem został ks. G. Branda. Szkoła zaczęła funkcjonować 15 lutego 1884 r., ciesząc się z roku na rok coraz lepszą opinią⁴³.

Inną propozycją hiszpańską było przejęcie i poprowadzenie w Madrycie domu poprawczego przeznaczonego dla miejscowej młodzieży. W tym celu do Turynu udała się delegacja reprezentująca władze miasta. Instytucja, a przede wszystkim metody wychowawcze w niej stosowane, były nie do zaakceptowania dla ks. Jana Bosko. Dlatego odmówił prośbie, a rozmowy odłożono na wiele lat⁴⁴.

Ważnym wydarzeniem dla salezjańskiej działalności w Hiszpanii był rok 1886. Ksiądz Jan Bosko, pomimo podeszłego wieku i licznych chorób, przyjął wreszcie zaproszenie do złożenia wizyty w Barcelonie. Jeszcze w 1885 r. ks. G. Branda pisał do niego: „Tutaj w myślach i w słowach chodzi tylko o naszego ojca, księdza Bosko, i ożywa pragnienie zobaczenia go z bliskiej odległości. O, gdyby taka podróż mogła dojść do skutku”⁴⁵. Zlekceważywszy rady lekarzy, ks. Bosko udał się w podróż do Barcelony w kwietniu 1886 r. Jego osoba wzbudzała wszędzie niesamowicie wielki entuzjazm i radość. W formie podarunku, jako podziękowanie za jego wizytę, władze miasta podarowały mu wznoszące się nad mia-

⁴¹ Por. R. Alberdi, *La Obra salesiana en Cataluña (España)*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 422.

⁴² Dorota Chopitea (1816-1891), zwana „Matką ubogich”. Pochodziła z rodziny szlacheckiej i bardzo religijnej. Jej rodzice mieszkali w Chile, ze względu na ruchy niepodległościowe przenieśli się do Barcelony. Otrzymała solidne wykształcenie. Była bardzo wrażliwa na biedę, którą na przedmieścia Barcelony przyniosła rewolucja przemysłowa. W 1882 r. napisała do ks. Bosko, że „Barcelona jest miastem bardzo uprzemysłowionym i handlowym”, a młode i dynamiczne zgromadzenie salezjańskie znajdzie tutaj wiele pracy wśród biednej młodzieży. Rozpoczął się jej proces kanonizacyjny. Obecnie jest Czcigodną Sługą Bożą. Por. S. Szmidt, *Święci. Błogosławieni. Słudzy Boży Rodziny Salezjańskiej*, s. 209.

⁴³ Por. S. Kosiński, *Dziela salezjańskie w życiu księdza Bosko*, s. 17.

⁴⁴ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 178.

⁴⁵ E. Ceria, *Annali della Società Salesiana*, t. I, s. 545.

stem wzgórza Tibidabo z prośbą, aby wybudował tam świątynię ku czci Serca Jezusowego⁴⁶.

5. ANGLIA I INNE KRAJE

Ksiądz Jan Bosko marzył o Anglii przez wiele lat. Dowodem tego jest fakt, że przyciągał do oratorium chłopców ze znajomością języka angielskiego. Sprzyjająca okazja nadarzyła się w 1884 r., kiedy do ks. Bosko zwróciła się Konferencja Świętego Wincentego á Paulo z prośbą o zajęcie się biedną młodzieżą w ubogiej dzielnicy Londynu, Battersea. Rozmowy o rozpoczęciu pracy trwały trzy lata⁴⁷. Decydującą rolę w podjęciu decyzji odegrała miejscowa hrabina Georgiana De Stacpoole. Pierwsi salezjanie udali się do Londynu 14 listopada 1887 r. W grupie tej było dwóch księży: Irlandczyk Edward MacKiernan – dyrektor i proboszcz (1861-1888), Anglik Charles Macey – wikariusz i katecheta (1854-1928); oraz koadiutor Ignazio Rossaro. Pionierzy pracy salezjańskiej w Anglii napotkali wiele przeciwności i problemów. Nie udało im się uruchomić oratorium i warsztatów. Dzieło jednak powoli rozwijało się i stworzyło solidne fundamenty dla przyszłego rozwoju placówki⁴⁸.

Za życia ks. Bosko salezjanie rozpoczęli również działalność w Belgii. Entuzjastą i wielbicielem jego metody wychowawczej był biskup J. Victor Doutreloux, ordynariusz Liège, który dwukrotnie gościł z wizytą w turyńskim oratorium. Czynił on wszystko, aby podobne dzieło wychowawcze powstało w jego mieście. Pierwsi salezjanie przybyli do Liège 8 grudnia 1887 r. Jednak prawdziwe dzieło salezjańskie w Belgii rozwinęło się dopiero w trzy lata po śmierci ks. Bosko, za rektoratu ks. Michała Rua⁴⁹.

⁴⁶ Por. R. Alberdi, *La Obra salesiana en Cataluña (España)*, s. 431.

⁴⁷ Inną osobą, która czyniła duże starania w celu sprowadzenia salezjanów do Anglii, była Penrose Fitz Gerald. W 1884 r. osobiście udała się do Turynu, aby zapoznać się z metodą wychowawczą ks. Bosko i prosić go o rozpoczęcie działalności wychowawczej w Anglii. Por. *Ze świata salezjańskiego*, Pokłosie Salezjańskie 9(1934), s. 191.

⁴⁸ Por. W.J. Dickson, *The Dynamics of Growth. The Foundation and Development of the Salesians in England*, LAS, Roma 1991, s. 94.

⁴⁹ Por. F. Staelens, *Les salésiens de Don Bosco et les luttes socio-politiques en Belgique dans une époque en mutation 1891-1918*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 411; M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 241; Ksiądz Michał Rua (1837-1910). Urodził w okolicach Turynu. Jako młody chłopiec zaczął uczęszczać do oratorium ks. Jana Bosko, a następnie wstąpił do Towarzystwa Salezjańskiego. Był pierwszym księdzem salezjaninem. Ksiądz Jan Bosko powierzał mu najbardziej odpowiedzialne funkcje i zadania w zgromadzeniu. Po śmierci ks. Bosko, członkowie Kapituły Generalnej wybrali go jednogłośnie na przełożonego generalnego. Funkcję tę pełnił aż do śmierci, która miała miejsce w 1910 r. Por. F. Desramaut, *Życiorys księdza Michała Rua, pierwszego następcy księdza Bosko (1837-1910)*, tł. T. Jania, Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 2009, s. 9.

Krajem, gdzie również znano ks. Jana Bosko, była Portugalia. Wysyłano do Turynu liczne prośby o otwarcie tam placówek wychowawczych. Najbardziej nieustępliwy w prośbach był ksiądz z Porto, Sebastian Leite De Vasconcelos. Pracował on z młodzieżą i sam doświadczał ogromu niebezpieczeństw, które jej groziły. Odwiedził ks. Bosko w Turynie w 1882 r. Następnie zorganizował kilka warsztatów z nadzieją, że wkrótce przybędą salezjanie, by kontynuować jego dzieło. Prośby księdza Sebastiana Leite De Vasconcelosa popierał gorąco patriarcha Lizbony. Brak przygotowanego personelu był główną przyczyną, że ich prośba została zrealizowana dopiero po 1888 r.⁵⁰

Inne kraje europejskie, również Polska, które nie mogły doczekać się placówek salezjańskich jeszcze za życia ks. Bosko, nie były pozbawione informacji o nim i o jego metodzie wychowawczej. Wybitnie przyczyniła się do tego prasa⁵¹ i publikacje w języku francuskim, jak również pierwsze biografie ks. Bosko autorstwa Karola d’Espiney’a⁵², Alberta Du Bożs’a⁵³ i Ludwika Noël’a⁵⁴.

Ruchy rewolucyjne, ruch zjednoczeniowy oraz liczne wojny na Półwyspie Apenińskim doprowadziły do zubożenia ekonomicznego mieszkańców Włoch. Ta sytuacja odbiła się w sposób szczególnie negatywny na młodzieży, która pozbawiona możliwości edukacji i środków do życia zaczęła zagrażać życiu społecznemu. Tą grupą młodzieży zajął się ks. Jan Bosko, tworząc dla niej różnego rodzaju instytucje szkolne, wychowawcze oraz własną metodę wychowawczą, którą nazwał systemem prewencyjnym. Pracę ks. Jana Bosko bardzo szybko dostrzegło społeczeństwo piemonckie oraz włoskie. Duże zainteresowanie systemem prewencyjnym oraz przeszczepianie idei ks. Bosko na Półwyspie i do innych krajów, wydaje się potwierdzać, że jego sposób pracy z młodzieżą był postrzegany jako dobry i skuteczny.

⁵⁰ Por. A. Anjos, *I salesiani a Braga. Il collegio di S. Gaetano 1894-1911*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 176.

⁵¹ W 1877 r. ks. Jan Bosko rozpoczął wydawanie „Bollettino Salesiano”. Głównym celem czasopisma było utrzymywanie kontaktów z rodziną salezjańską i informowanie jej członków o działalności salezjanów. Polska wersja „Wiadomości Salezjańskie” zaczęła ukazywać się od 1897 r. Por. V. Orlando, *Il Bollettino Salesiano nel mondo. Progetto di rinnovamento e rilancio*, S.D.B., Roma 1998, s. 19.

⁵² Francuz Karol d’Espiney był lekarzem, znał ks. Bosko osobiście. Opisał jego życie i działalność do 1880 r. W 1886 r., we Lwowie, ukazał się polski przekład jego książki: *Ksiądz Bosko*. Por. K. Szczerba, *Kontakty Polaków z księdzem Janem Bosko*, Seminare. Poszukiwania Naukowo-Pastoralne 9(1987-1988), s. 114.

⁵³ Francuski prawnik Albert Du Bożs napisał życiorys ks. Bosko, który był wydany w Paryżu w 1884 r.: *Don Bosco et la Pieuse Société des Salésiens*. Por. M. Wirth, *Ksiądz Bosko i rodzina salezjańska, dzieje i nowe wyzwania (1815-2000)*, tł. T. Jania, Wydawnictwo Poligrafia ITS, Wydawnictwo Salezjańskie, Kraków, Warszawa 2009, s. 13.

⁵⁴ Biografia ks. Bosko autorstwa L. Noël’a ukazała się w przekładzie polskim w Poznaniu w 1887 r. pt.: *Ksiądz Jano Bosko, jego żywot i czyny podług różnych źródeł opracowane*. Por. K. Szczerba, *Kontakty Polaków z księdzem Janem Bosko*, s. 114.

THE DEVELOPMENT OF THE PREVENTIVE SYSTEM OF SAINT JOHN BOSCO IN THE YEARS 1875-1888

Summary

The 19th century was a very difficult and troubled period in the history of Italy. The peninsula was affected by many wars, revolutionary movements and above all a unification movement. These events, coupled with the process of industrialization, contributed to the great impoverishing of Italian society. This situation, in turn, had an adverse effect on the condition of education. A large part of children and teenagers were not subject to compulsory education. The situation was aggravated by women having to work in industry. All this resulted in a difficult material and moral situation of young people in Italy. Many persons and institutions sensitive to social ills would undertake numerous preventive activities in the field of education and upbringing. One of them was Fr. John Bosco. He took up work with poor and abandoned young people from Turin. As a young priest, he worked as chaplain to young offenders in a Turin prison in the years 1841–1844. This experience confirmed him in his belief that all had to be done to keep young men off that place of seclusion where they suffered further moral degeneration. Hence, he began to set up various institutions which were to provide young people with housing and opportunities for education and vocational training. These included oratories, high schools, vocational schools and boarding houses. To ensure the continuation of his work, he founded the Salesian Society (work with boys), and the Daughters of Mary Help of Christians (work with girls). He also created his own educational method which he called the preventive system. It was based on reason, religion, love, assistance and a family spirit. From 1875 the Society started to develop rapidly. Italian society, European countries and many countries in the world asked Fr. Bosco to set up Salesian educational institutions. The many requests, however, ran up against a number of difficulties. The biggest problem was the lack of qualified staff. The present article presents the growth of the Salesian Society in the field of education and upbringing at the time when St. John Bosco was General Superior of the Salesians.

Keywords: industrialization, social exclusion, deprived youth, preventive system, educational and social activity of the Salesians in Europe and South America

Nota o Autorze: ks. dr Jan Niewęglowski, absolwent Università Pontificia Salesiana w Rzymie, adiunkt w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Słowa kluczowe: misje, wykluczenie społeczne, młodzież biedna, system prewencyjny, działalność wychowawcza i społeczna salezjanów w Europie i Ameryce Południowej